

**ПРОБЛЕМЫ МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН****Бирський В. В., Порохня В. М.**

Рассматривается проблема трансформации традиционного балансового подхода к функционированию хозяйствующих субъектов с позиции обеспечения их конкурентоспособности. Выявлено, что наличие интеллектуального капитала, источниками формирования которого является человеческий, организационный и потребительский капитал, определяет потенциал преобразований и потенциал развития экономической системы. Также внимание уделено определению механизма влияния интеллектуального капитала на напряженность и потенциал экономического пространства. Обоснована необходимость возникновения кластеров субъектов экономических отношений, вследствие существования локализованных пространств напряженности конкурентной среды.

Розглядається проблема трансформації традиційного балансового підходу до функціонування суб'єктів господарювання з позиції забезпечення їх конкурентоздатності. З'ясовано, що наявність інтелектуального капіталу, джерелами формування якого є людський, організаційний та споживчий капітал, визначає потенціал перетворень та потенціал розвитку економічної системи. Також увагу приділено визначенню механізму впливу інтелектуального капіталу на напруженість та потенціал економічного простору. Обґрунтовано необхідність виникнення кластерів з суб'єктів економічних відносин, внаслідок існування локалізованих просторів напруженості конкурентного середовища.

The article deals with the transformation of the balance approach to the functioning of economic entities from the standpoint of ensuring their competitiveness. It was found that the availability of intellectual capital, sources of which are human, organizational and consumer capital, determines the potential and the potential transformation of the economic system. Also attention is paid to the mechanism of influence of intellectual capital to the tensions and potential economic space. The necessity of clusters with economic relations due to existence of localized spaces tension of competitive environment.

Бирський В. В.

канд. экон. наук, доц. ЗГИА
abvv1978@rambler.ru

Порохня В. М.

д-р экон. наук, проф., проректор-директор ИПО КПУ
v_prhn@zhu.edu.ua

ЗГИА – Запорожская государственная инженерная академия, г. Запорожье

ИПО КПУ – Институт последипломного образования Классического частного университета,
г. Запорожье

УДК 519.866

Бирський В. В., Порохня В. М.

ПРОБЛЕМИ МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Принципом функціонування ринкової економіки є існування між суб'єктами економічних відносин конкурентного середовища [1]. Представляючи собою власників або позичальників капіталу на ринку капіталу вони займаються економічно активною діяльністю.

Традиційна теорія економічного аналізу розглядає процес функціонування суб'єктів економічних відносин на основі балансового методу з точки зору ресурсного підходу, де спочатку визначаються бажані обсяги операційної діяльності, необхідний для цього обсяг оборотних та необоротних активів, а потім джерела фінансування у вигляді власного та позикового капіталу [2, 3].

Незважаючи на це, велика кількість дослідників в останні роки відмічають зростаючу тенденцію до збільшення різниці між балансовою та ринковою їхньою вартістю [2–4]. Конкурентні переваги, які досягались суб'єктами економічних відносин тільки за рахунок ефективного використання їхніх активів на сьогоднішній день вичерпали себе і не являються домінуючими. В найкращому випадку це може забезпечити середню окупність залученого капіталу.

Тому для забезпечення сталого розвитку суб'єктів економічних відносин теоретики-науковці все більшу увагу стали приділяти моделюванню інтелектуального капіталу, який є відображенням рівня їхньої конкурентоздатності, а також визначає потенціал росту.

Метою даного дослідження є вдосконалення теоретико-методичного підходу щодо процесів моделювання розвитку суб'єктів економічних відносин.

Для досягнення мети було поставлено і вирішено такі завдання:

- трансформація традиційного балансового підходу до проблеми функціонування суб'єктів економічних відносин з позиції забезпечення їх конкурентоздатності;
- визначення механізму впливу інтелектуального капіталу на напруженість та потенціал економічного простору.

Приймаючи до уваги визначення капіталу – все те, що збільшує свою ринкову вартість протягом часу [3, 4], відповідно, під суб'єктом економічних відносин будемо розуміти власника, або позичальника капіталу, який спрямовує свою економічну активність на нарощування його ринкової вартості.

Місцем взаємодії суб'єктів економічної діяльності є економічний простір, тобто сфера обігу та функціонування капіталу.

Отже, наступним визначенням є економічна активність – це сфера діяльності суб'єктів економічних відносин по виводу капіталу до економічного простору та забезпеченню його функціонування з метою зростання ринкової вартості.

Напруженість конкурентного середовища між суб'єктами економічних відносин у короткостроковому періоді може носити коливальний характер. Проте, в довгостроковій перспективі вона має тенденцію до постійного зростання. Головною причиною цього є розвиток окремих національних економік, лібералізація міждержавних торговельних відносин та, в кінцевому випадку, глобалізація бізнесу.

Під напруженістю конкурентного середовища, в даному випадку, розуміється рівень економічної активності з боку суб'єктів економічних відносин для досягнення своєї конкурентоспроможності. В свою чергу, під конкурентоспроможністю будемо розуміти здатність суб'єкту економічних відносин забезпечити свою головну мету діяльності – сталий економічний розвиток.

Вказані процеси приводять до скорочення життєвого циклу товарів, а отже, й технологій їхнього виробництва. На підтвердження цього можна навести дані стосовно постійного скорочення тривалості життєвого циклу технологічних укладів. Швидкі процеси технологічного оновлення вимагають як від економік країн так і від окремих суб'єктів економічних відносин розробки та реалізації інноваційних стратегій розвитку.

Якщо в середині 20 сторіччя тривалість життєвого циклу технологічних укладів вимірювалась десятиріччями, то на сьогодні картина значно змінилась. Досвід західних компаній, які демонструють високі темпи росту показників їхньої капіталізації засвідчує, що кожні 5–6 років вони вимушені змінювати свою модель бізнесу, тобто впроваджувати кардинальні організаційні перетворення, пристосовуючись до нових конкурентних умов.

Зважаючи на вказані вище тенденції розвитку ринкової економіки, доцільно розглядати процес функціонування суб'єктів економічних відносин з позиції забезпечення їхньої конкурентоздатності; в основу традиційного балансового методу обліку господарської діяльності закладати не господарські засоби та джерела їх формування, а рівень конкурентоздатності бізнесу для забезпечення отримання доданої вартості. Факторами забезпечення конкурентоздатності, як зазначається в роботах [3, 5–7] є людський, організаційний та споживчий капітал компанії, що трансформується в інтелектуальний капітал. З іншої сторони, наявність конкурентних переваг, по-перше, формує потенціал перетворень, який будемо називати інноваційним потенціалом; по-друге, може використовуватись для забезпечення розвитку на існуючому інноваційному рівні, який будемо називати потенціалом розвитку. Отже, автором пропонується традиційний балансовий підхід, заснований на ресурсах, трансформувати наступним чином, рис. 1.

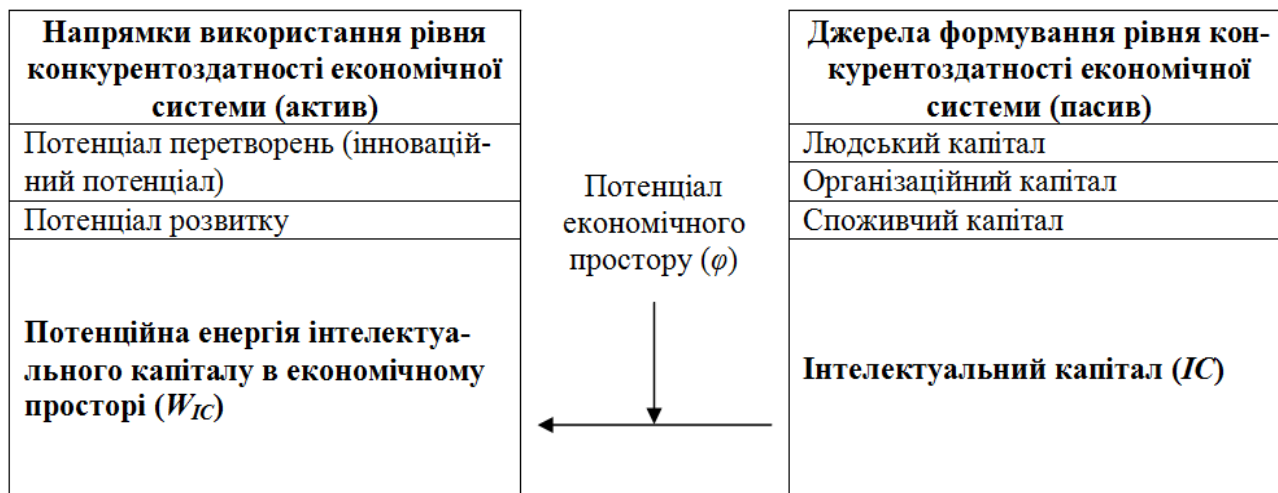

Рис. 1. Трансформація традиційного підходу до формування конкурентоздатності економічної системи

В даному випадку інтелектуальний капітал, як основний фактор забезпечення конкурентоспроможності, виступає в якості заряду, що існує в економічному просторі і викликає його напруженість:

$$E = \frac{EA}{IC}, \tag{1}$$

де E – напруженість економічного простору; EA – економічна активність (сила, що діє на інтелектуальний капітал в економічному просторі); IC – величина інтелектуального капіталу.

Аналізуючи формулу (1) можна дійти наступних висновків:

1. В економічному просторі інтелектуальний капітал, в залежності від сполучення людського, організаційного та споживчого капіталів в довготривалій перспективі має постійну тенденцію до зростання, оскільки:

- людський капітал зростає за рахунок підвищення середнього рівня освіти, тривалості життя та працездатного віку, мобільності трудових ресурсів тощо;
- організаційний капітал зростає за рахунок науково-технічного прогресу;
- споживчий капітал зростає за рахунок розширення асортименту продукції, лібералізації економічних відносин (наприклад, вступ України до СОТ) та глобалізації бізнесу.

2. Зростання інтелектуального капіталу викличе підвищення рівня напруженості економічного простору в тому випадку, якщо темпи його росту будуть поступатись темпам росту економічної активності.

З поняттям напруженості тісно пов'язане поняття потенціалу економічного простору, який буде дорівнювати відношенню потенційної енергії інтелектуального капіталу в економічному просторі до величини інтелектуального капіталу:

$$\varphi = \frac{W_{IC}}{IC}, \quad (2)$$

де φ – потенціал економічного простору; W_{IC} – потенційна енергія інтелектуального капіталу в економічному просторі.

Коливання напруженості економічного простору в короткостроковому періоді пов'язані з існуванням запізнь в динаміці його складових. Так, незначний рівень економічної активності в поєднанні з високою концентрацією інтелектуального капіталу за умови значного потенціалу економічного простору будуть в подальшому сприяти зростанню економічної активності. Це в свою чергу, відповідно до формули (1), буде призводити до росту напруженості економічного простору до допустимого рівня, який визначається ринком. В цьому випадку подальше зростання економічної активності можливе лише за умови залучення додаткового обсягу інтелектуального капіталу. Проте, з формули (2) видно, що потенціал економічного простору, при цьому, буде зменшуватись, що також негативно вплине на подальше зростання економічної активності. В кінцевому випадку динамічна система на базі показників, що розглядаються, прийде до стану рівноваги.

Описаний процес має місце на міжгалузевому рівні. На рівні окремого суб'єкту економічних відносин рівняння (2) представляється у вигляді:

$$W_{IC} = \varphi \times IC. \quad (3)$$

Тобто, частка ринку окремого суб'єкту економічних відносин приймається такою, що додаткове залучення ним інтелектуального капіталу не може вплинути на потенціал економічного простору. Отже, потенціал розвитку та потенціал перетворень, що є складовими потенційної енергії інтелектуального капіталу в економічному просторі і відповідають за реалізацію мети діяльності суб'єкту господарювання – сталому розвитку, залежать від обсягу його інтелектуального капіталу.

Розглянуті вище структурно-наслідкові зв'язки графічно представлені на рис. 2.

Раніше зазначалось, що потенціал економічного простору характеризується локалізованими просторами напруженості конкурентного середовища. Іншими словами, потенціал економічного простору не є постійною величиною для множини всіх видів економічної активності. Це, в свою чергу, призводить до нерівномірності напруженості конкурентного середовища. Крім того, у більшості випадків, проблема самозбереження суб'єктів економічних відносин вимагає від них приналежності до цих локалізованих просторів напруженості конкурентного середовища – кластерів.

Як свідчить практика, кластерний аналіз використовується у випадках, коли необхідно провести класифікацію однорідних об'єктів за множиною показників.

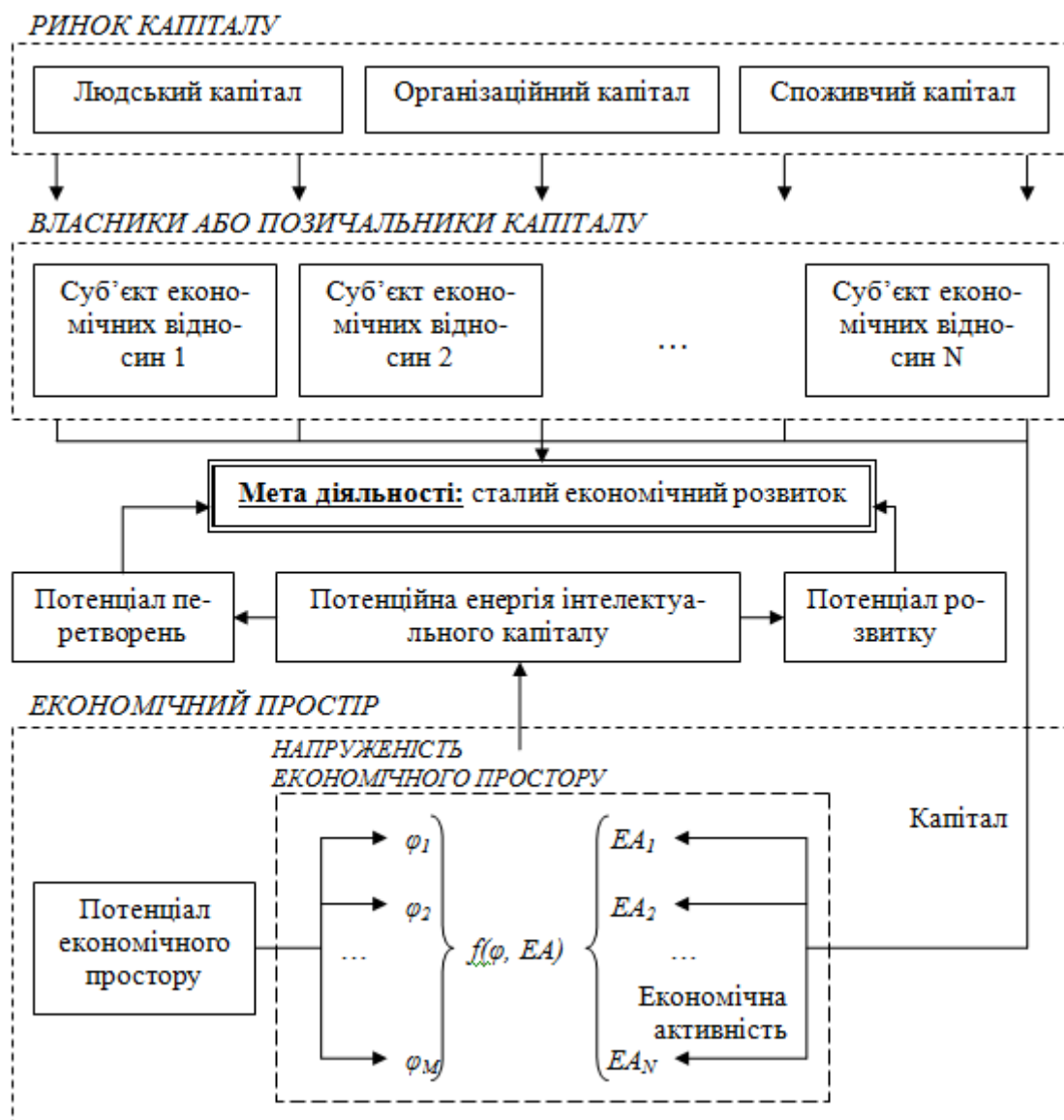

Рис. 2. Фактори сталого розвитку суб'єктів економічних відносин

Під поняттям «кластер» відносно функціонування економічної системи будемо розуміти групу суб'єктів економічних відносин, що пов'язані між собою єдиною сферою діяльності, економічними зв'язками, що включає в себе стадії ресурсзабезпечення, виробництва та товарообігу. Об'єднання економічних систем в кластери доцільно, оскільки, як свідчить практика, в умовах конкурентного середовища шанс на виживання має тільки кластер. Окремо взятий суб'єкт економічних відносин для збереження своєї життєдіяльності вимушений прямувати в напрямку існуючого кластеру, вдосконалювати ефективність функціонування в межах кластеру.

Відповідно до прийнятого визначення, кожен кластер може об'єднувати суб'єкти економічних відносин з різним сполученням людського, організаційного та споживчого капіталів, а отже і інтелектуального капіталу тощо. Оскільки інтелектуальний капітал економічної системи, відповідно до рис. 1, визначає її потенціал розвитку або потенціал перетворень, суб'єкти економічних відносин в межах кластеру мають різні потенційні можливості до реалізації стратегії росту. З введенням поняття кластеру під потенціалом розвитку будемо розуміти вдосконалення ефективності функціонування економічної системи в межах існуючого кластеру; під інноваційним потенціалом – можливість зміни існуючого кластеру з метою забезпечення отримання більш високого рівня доданої вартості, або створення нового кластеру.

Робота зі зміни потенційної енергії інтелектуального капіталу зумовлена мультиплікативним зв'язком між двома факторами:

$$A = \Delta W_{IC} = (IC_1 - IC_0) \times (\varphi_1 - \varphi_0). \quad (4)$$

Окремий вплив кожного з факторів, відповідно до методу абсолютних різниць, буде оцінюватись, як:

$$A_{IC} = (IC_1 - IC_0) \times \varphi_0; \quad A_{\varphi} = IC_1 \times (\varphi_1 - \varphi_0). \quad (5)$$

Робота з реалізації потенціалу розвитку економічної системи в межах кластеру визначається величиною A_{IC} . Відповідно, робота з реалізації потенціалу перетворень – величиною A_{φ} тощо.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на результати проведеного дослідження, процес функціонування суб'єктів економічних відносин доцільно розглядати з позиції забезпечення їхньої конкурентоздатності: в основу традиційного балансового методу обліку господарської діяльності закладати не господарські засоби та джерела їх формування, а рівень конкурентоздатності бізнесу для забезпечення додаткової доданої вартості. Факторами забезпечення конкурентоздатності є людський, організаційний та споживчий капітал компанії, що трансформується в інтелектуальний капітал. З іншої сторони, наявність конкурентних переваг, по-перше, формує потенціал перетворень (інноваційний потенціал); по-друге, може використовуватись для забезпечення розвитку на існуючому інноваційному рівні (потенціал розвитку).

В економічному просторі інтелектуальний капітал має постійну тенденцію до зростання. Це, в свою чергу, може викликати підвищення рівня напруженості економічного простору, якщо темпи його росту будуть поступатись темпам росту економічної активності на міжгалузевому рівні. Так, незначний рівень економічної активності в поєднанні з високою концентрацією інтелектуального капіталу за умови значного потенціалу економічного простору будуть в подальшому сприяти зростанню економічної активності. На рівні окремого суб'єкту економічних відносин додаткове залучення ним інтелектуального капіталу не може вплинути на потенціал економічного простору.

Отже, потенціал розвитку та потенціал перетворень, що є складовими потенційної енергії інтелектуального капіталу в економічному просторі і відповідають за реалізацію мети діяльності суб'єкту господарювання – сталому розвитку, залежать від обсягу його інтелектуального капіталу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артур Б. В. *Возрастающая отдача и два мира бизнеса* / Б. В. Артур // *Экономический вестник Ростовского государственного университета*. – Ростов, 2005. – Том 3. – № 4. – С. 7–19. – (Серия «Современная экономическая теория»).
2. Бирський В. В. *Моделювання інтелектуального капіталу компанії* / В. В. Бирський // *Держава та регіони*. – 2007. – № 4. – С. 12–15. – (Серія «Економіка та підприємство»).
3. Порохня В. М. *Моделювання людського потенціалу держави : монографія* / В. М. Порохня, В. В. Бирський. – Запоріжжя : КПУ, 2008.
4. Лось В. О. *Концепція впливу інтелектуального капіталу на інноваційний розвиток підприємства* / В. О. Лось // *Держава та регіони*. – Запоріжжя, 2008. – № 2. – С. 125–130. – (Серія «Економіка та підприємство»).
5. Порохня В. М. *Інвестиції в людський капітал та їх ефективність* / В. М. Порохня // *Моделі управління в ринковій економіці : зб. наук. праць*. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – Вип. 9. – С. 30–37.
6. Федулова Л. І. *Концепція інноваційного капіталу в системі економічних знань* / Л. І. Федулова // *Міжгал. наук.-практ. журнал «Проблеми науки»*. – 2006. – № 3. – С. 34–38.
7. Махмудов А. *Инновационная политика в Украине* / А. Махмудов, В. Найденов // *Экономист*. – 2003. – № 9. – С. 59–63.